

RECENZIE – BOOK REVIEW

***Saint Dionysius the Areopagite. Sources, context, reception.* Editori: Alin Tat, Claudiu Tuțu, Napoca Star, Cluj-Napoca 2015, 311 pagini, ISBN: 978-606-690-183-3.**

Volumul editează lucrările prezentate cu ocazia *Congresului internațional Sfântul Dionisie Areopagitul: izvoare, context, receptare*, desfășurat la Cluj-Napoca la data de 16-17 octombrie 2014. Publicat cu sprijinul Secretariatului de Stat pentru Culte, editat de Alin Tat și Claudiu Tuțu, debutează cu o scurtă prefață a editorilor prin care se precizează faptul că lucrările reprezintă mai multe domenii de interes ale teologiei creștine, dar și a literaturii clasice sau istoriei filosofiei, atât catolici cât și ortodocși. Fiind o manifestare cu caracter internațional, textele susținute și publicate sunt redactate în limbile italiană, engleză, franceză sau română, conform intervenției autorilor. Lucrările și contribuția colectivă la editarea acestui volum sunt dedicate teologului elvețian Hans Urs von Balthasar care a reușit să ofere o lectură a operelor Sfântului Dionisie Areopagitul adaptată gândirii moderne, pătrunsă de reflecții asupra esteticului într-o cheie interpretativă teologică.

La pagina 10 este publicată alocuțiunea de binecuvântare a Cardinalului Kurt Koch, urmată de cuvântul de deschidere al rectorului Universității Babeș-Bolyai, Ioan-Aurel Pop, intitulat *Gânduri de laudă și felicitare* (pp. 11-13), subliniind mesajul teologic și valorile umaniste cuprinse în operele Areopagitului.

Prima lucrare, susținută în limba italiană de către Preasfințitul Episcop

Florentin Crihălmeanu, este intitulată *Teologia ierarhiei în scrierile Sfântului Dionisie Areopagitul* (pp. 14-26). Autorul se oprește asupra câtorva repere bibliografice care situează în contextul istoric al timpului său creatorul lucrărilor care au parvenit până în zilele noastre sub titlul de *Corpus Areopagiticum* sau *Corpus Dionysiacum*. În continuare este trecută în revistă viziunea lui Dionisie asupra îngerilor și ierarhiei îngeresti, „cetele îngeresti” în viziunea gradualistă de sorginte neoplatonică rămânând în tradiția teologică și în angelologia și demonologia clasică repere de neșters. Similare este și proiecția acestei „lumi de sus” în realitățile lumii terene, Dionisie vorbind despre ierarhia eclezială, un rol important în transmiterea graduată a acțiunii divine înspre lumea istorică avându-l medierea ierarhică, din treaptă în treaptă, a „luminii” harului care se răsfrânge prin sacrameinte. Se ajunge astfel la *Concluzii și probleme aplicative pentru timpul de azi*, prin care autorul sugerează că relativismul etic și destructurarea autorității într-o lume desacralizată, pot găsi un reper solid în gândirea contemporană prin revalorificarea importanței ierarhiei și a autorității ierarhice de către politică, Biserică, societate, bineînțeles într-un limbaj categorial postmodern. *Causa malum* a tuturor crizelor contemporane pare a fi supraevaluarea subiectului, a *ego*-ului mai degrabă decât recunoașterea autorității lui Dumnezeu.

Intervenția la ceremonia de deschidere a Simpozionului Internațional Ecumenic de patristică, Sfântul Dionisie, izvoare, context și receptare a lui Cristian Barta (pp. 27-34), redactată în limba italiană, amintește faptul că, gândirea lui Dionisie Areopagitul trimite din necesitate spre o teologie în care aprofundarea speculativă, experiența spirituală și liturgia Bisericii să fie reunite în dimensiune căutării Adevărului.

Următorul studiu, în limba engleză, semnat de John M. Rist, este intitulat *Creștinismul lui Dionisie: înțelegerea dialectică a dezbaterii post-reformatoare* (pp. 35-50), explică într-un preambul raportul dintre teologia dionisiană și neoplatonism, întreaga retorică și gândire religioasă sau filosofică a timpului fiind impregnată de spiritul elenist al epocii, citându-i pe Cicero, Ieronim, Clemens, Origen, Iustin, Atanasie. Este perioada în care medioplatonismul conturat sub Filon din Alexandria devine un „neo-” platonism în adevăratul sens al cuvântului, luând în dezbateri nu numai un *principium* al tuturor lucrurilor, ci realitatea lui Dumnezeu. Principalii predecesori ai lui Dionisie sunt identificați a fi Origen, Grigore de Nyssa și Evagrie Ponticul, dintre creștini, și Platon, Plotin, Iamblichus, Damascius și Proclus, dintre păgâni. Sintezele patristice aveau să formuleze conceptul de mediere a lui Hristos sau de *eros* în mistică, cu nuanțările ulterioare specifice Răsăritului sau Apusului creștin. Începând cu Luther, Dionisie începe să fie acuzat de „platinizarea” credinței, poziție moderată la Adolf von Harnack, care vede în helenizarea creștinismului o întoarcere spre poziționarea veterotestamentară. Într-o perspectivă istorică, ceea ce critica post-Reformă consideră a fi legat de mistica sau teologia

păgână, trebuie analizat în lumina contextului cultural al timpului în care Dionisie a trăit.

Sever Voicu, ne propune studiul *Apofatismul la Chrisostomul și la Areopagitul*, lucrare redactată în limba italiană (pp. 51-62). În ceea ce privește tema abordată, între Ioan Gură de Aur și Dionisie Areopagitul nu există o viziune comună referitoare la apofatism, nici măcar în legătură cu cea mai veche conturare a unei gândiri antiochiene în care întâlnim primele urme ale unei abordări de tip apofatic.

Lucrarea lui Lucian Dîncă, redactată în limba franceză, este intitulată *Câteva reflecții despre epistolele lui Pseudo-Dionisie Areopagitul* (pp. 63 – 77). După prezentarea locului Epistolarului în *Corpusul Dionisian*, sunt prezentate pe scurt epistolele și conținutul lor teologic. În concluzii, autorul subliniază importanța corpului epistolar al lui Pseudo-Dionisie pentru înțelegerea altor opere majore, inclusiv a teologiei simbolice, operă astăzi pierdută. Astfel pot fi lămurite aspectele teologice, pastorale, dogmatice și disciplinare din doctrina Biserici primare.

Lucrarea Isabellei Stoian redactată în limba engleză, *Timpul în operele Sfântului Dionisie Areopagitul* (pp. 78-88), abordează problematica raportului dintre istorie și eternitate. Lucrarea pornește de la timpul fizic, pentru a ajunge la raportul dintre timp, Dumnezeu și veșnicie, Unul dintre cele mai interesante subiecte dionisiene rămâne raportarea la veșnicie, prin veșnic numindu-se ceea ce ține de realitatea lui Dumnezeu relativ la contingența supusă timpului.

Urmează prezentarea lui Petru Molodeț-Jitea, redactată în limba engleză,

intitulată *Erosul platonice și erosul creștin în „Corpus Areopagiticum”*. *Comentariu asupra „De divinis nominibus”, capitolul IV: 12, 13* (pp.89-98). Autorul pornește de la semnificația termenului *eros* în operele platonice, ajungând la același motiv în operele Pseudo-Areopagitului. În mistica creștină se vorbește despre *eros* ca extaz și comuniune, critica modernă a viziunii dionisiene fiind legată de conceptul de *agape* în semnificație teologică.

Lucrarea lui Florin-Cătălin Ghiț, scrisă în limba franceză, este intitulată *Izvoarele și identitatea „Erosului” divin în scrierile Areopagitice* (pp. 99-119), face o trecere în revistă a conceptului de *eros* în scrierile lui Platon, Proclus, Aristotel, Plotin și Dionisie, aprofundând ulterior poziția dionisiană prin prezentarea fundamentelor biblice. *Erosul* Areopagitului se înscrie pe linia tradiției misticii creștine care valorifică definirea lui Dumnezeu ca iubire.

În continuare, lucrarea lui Marius Portaru intitulată *O notă despre dubla activitate a lui Plotin și influența acesteia asupra anumitor Părinți ai Bisericii*, este redactată în limba engleză (pp. 120-136). Conform cercetării autorului, a fi imagine a lui Dumnezeu cântărește mult mai mult decât îndumnezeirea prin participarea prin har la viața divină. Pornind de la premisele lui Plotin, atât Maxim Mărturisitorul cât și Pseudo-Areopagitul, definesc o metafizică creștină care afirmă posibilitatea unui contact direct între Dumnezeu-transcendentul și lumea contingentă și în egală măsură existența unei „îndumnezeiri” ca acțiune de autocomunicare a activității divine realității creaturale individual-umane.

Florin Crîșmăreanu, ne propune lucrarea, redactată în limba franceză, *Maxim Mărturisitorul, lector al Corpusului*

Dionisian (pp. 137-156). După prezentarea amănunțită a argumentării temei, autorul concluzionează afirmând legătura evidentă dintre Maxim Mărturisitorul și lucrările dionisiene, fundamentale pentru conturarea doctrinei creștine alături de ceilalți mari Părinți ai Bisericii.

Urmează lucrarea Nicoletei Negraru, redactată în limba engleză, intitulată *Ordinea divină. Ierarhia ca ordine (taxis) și ordinea ca dispoziție habituală (hexis) la Dionisie Areopagitul și Maxim Mărturisitorul* (pp. 157-187). Printr-un studiu comparativ aprofundat, autoarea lucrării reușește să clarifice nuanțările teologice referitoare la gradualismul metafizic și la ordinea naturală spre care lumea istorică este predispusă.

În continuare, lucrarea lui Gheorghe Drăgulin, ne prezintă o temă inedită, și anume *Gerard al Morisenei (+1046), prima mărturie despre prezența „corpusului pseudoareopagitic” în spațiul Bisericii Ortodoxe Române* (pp. 188-204). Deși a fost martirizat pentru ideile sale de căutare a lumii desăvârșite, opera episcopului Morisenei rămâne interesantă în câmpul cercetării din zilele noastre, continuând să ofere și unele elemente ale gândirii areopagitice în receptarea ortodoxă românească.

Lucrarea lui Claudiu Mesaroș, redactată în limba engleză, *Două subiecte areopagitice în „Deliberatio supra hymnum trium puerorum” a lui Gerard din Cenad* (pp. 205-219), continuă tematic lucrarea de mai sus, arătând concordanța căutării Adevărului atât pe calea filosofiei creștine care îl recunoaște pe Dumnezeu, cât și a filosofiei păgâne care se bazează pe rațiune, ca pe o lumină naturală prin care se caută primele principii. Chiar dacă Gerard nu folosește în mod concret termenul *concordia*, gândirea sa sugerează

apropierea dintre *theologia naturalis* și căutarea general-universală a Adevărului.

Tereza-Brândușa Palade ne propune o temă conexasă prin studiul editat în limba engleză intitulat *Autocomunicarea lui Dumnezeu: Influența doctrinei despre frumusețea a lui Dionisie asupra teologiei lui Toma de Aquino* (pp. 220-227). Aquinatul preia în corpusul demonstrativ scolastic numeroase pasaje din Dionisie, reușind prin geniul său să împacă catafatismul cu inefabilitatea lui Dumnezeu, inerentă misterului transcendenței divine.

Urmează lucrarea editată în limba franceză de Cristian Moisuc, intitulată *Statutul misticii. Argumente (anti)dionisiene în controversa quietistă dintre Bossuet et Fénelon* (pp. 228-244). Prin acest studiu pătrundem în disputele teologice din spațiul francofon, prezentându-se critic erorile ideologice ale lui Fénelon care caută să-și argumenteze pozițiile atribuind lui Dionisie aceeași viziune, în timp ce Bossuet tinde să reducă viața mistică la aspectul simbolic.

Ultima lucrare prezentată în limba engleză de către Nicolae Turcan, *Fenomenologie și teologie apofatică: Receptarea Sfântului Dionisie Areopagitul în convingerea lui Jean-Luc Marion* (pp. 245-258), reprezintă o altă deschidere a teologiei spre filosofia modernă și contemporană. În concluzia studiului său, autorul constată faptul că Marion înțelege apofatismul dionisian similar teologiei Bisericilor Răsăritene. Recunoașterea rolului activ al subiectului uman înseamnă definirea omului și ca „persoană liturgică”, harul rămânând rezultatul unei confruntări cu o realitate apofatică.

Atât lucrările Simpozionului Internațional în plen cât mai ales redactarea volumului lucrărilor susținute și popularizarea acestuia, reprezintă un real sprijin pentru cercetarea patristică contemporană, fiind un instrument de real ajutor pentru teologia, filosofia și cercetarea de specialitate din epoca contemporană.

ALEXANDRU BUZALIC